
Duinboerderij Solleveld: opmeting en historische verkenning

Bert van der Valk en Frans Beekman
Archeologische Werkgroep 's-GRAVENhage
Aronskelkweg 74
2555 GN Den Haag

Een paar jaar geleden schreef Herman van der Meer (2001) een inspirerend artikel in *Holland's Duinen*: "Op zoek naar Solleveld". Al in de 14^e eeuw komt de naam 'Solveld' voor en hij lokaliseerde dat tussen de Rijnweg en de Monsterse weg oostelijk van de watertoren. Solveld en later Solleveld zou 'drassig veld' betekenen. De drasse gronden waren het gevolg van veenlagen, dicht onder het oppervlak, die de afstroming ophielden. Voor dat gebied werd géén vermelding van een boerderij gevonden. Aanwijzingen daarvoor waren wel de zeewaarts van de Rijnweg gevonden scherven en bakstenen.

Het artikel van Van der Meer was er vooral op gericht aandacht te vragen voor de ruïne van boerderij Solleveld langs de Rijnweg, die in de Beheersvisie DZH 2000-2009 (2000) "landschappelijk storend" en "cultuurhistorisch niet waardevol" werd genoemd. Gelukkig bleek er later ruimte te ontstaan voor archeologisch onderzoek van de ruïne, toen in het kader van een optimalisatie van het winnen van drinkwater op het duinterrein Solleveld ingrepen in de bodem moesten plaatsvinden.

De werkgroep 's-GRAVENhage van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (AWN) kreeg na overleg met DZH en de stadsarcheoloog van Den Haag toestemming de boerderijruïne te ontdoen van struikgewas, – letterlijk – oppervlakkig te onderzoeken en op verantwoorde wijze te consolideren. Deze actie moest leiden tot een reconstructie van de boerderij en wellicht inzicht verschaffen in de bouwgeschiedenis. Voor dit laatste werd ook gezocht naar gegevens in de literatuur en naar oude foto's.

Veldwerk en vondsten

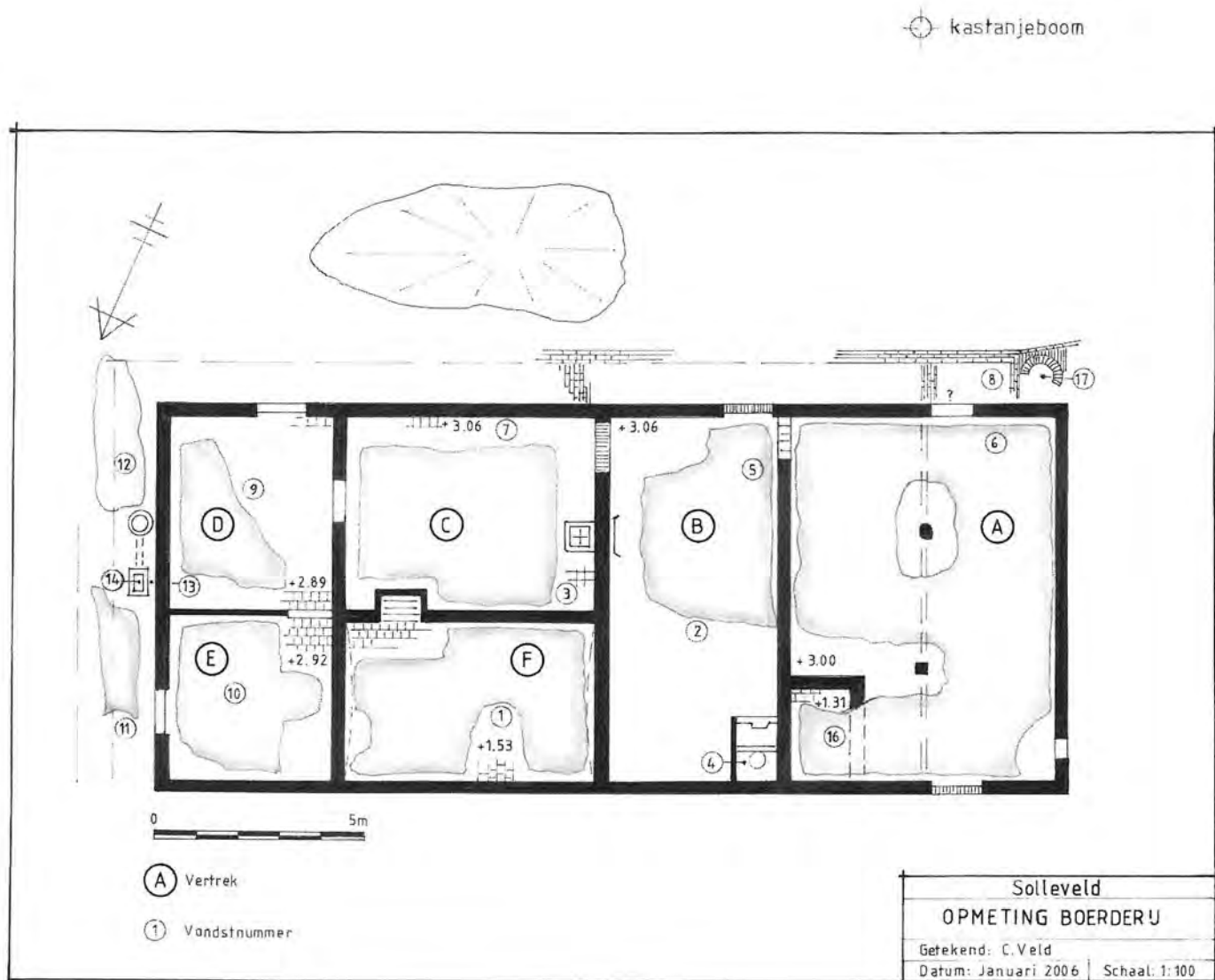
Op veertien zaterdagen van 9 oktober 2004 tot 19 februari 2005 is gewerkt aan het vrijmaken en optekenen van de grondslagen van de boerderij Solleveld.

Figuur 1. Opgraving boerderijruïne Solleveld eind 2004 (foto: Jacqueline Pronk).

De DZH stationeerde een werkkeet en de duinwachters toonden hun belangstelling. In weer en wind hebben gemiddeld zeven AWN-ers per dag struiken verwijderd, de doorwortelde zandlaag voorzichtig weggeschept en de aangetroffen fundamenteen schoongeborsteld. Met de flats van Kijkduin op de achtergrond werkten we vlak bij de stad in een historisch duinlandschap.

Wat eerst een bosje met iep, vlier en meidoorn op puin was, veranderde langzaam in de basis van een boerderij van 9,5 bij 21 meter. Er zijn zes ruimten onderscheiden (A-E) (figuur 2), waar de vondsten apart werden verzameld. Naast de fundering is op een paar plaatsen een putje gegraven om inzicht te verkrijgen in de funderingsaanleg en -diepte. Een veldtekening (schaal 1 : 50) werd gemaakt door Bert van der Valk. Op basis hiervan tekende Cor Veld de plattegrond op schaal 1 : 100, die voor dit artikel verder is verkleind.

Figuur 2. Opmetingstekening van de voormalige boerderij Solleveld. De grijze contour geeft de niet-uitgegraven oppervlakte aan. Tekening Cor Veld op basis veldtekening Bert van der Valk.

Ook het niet-uitgegraven oppervlak is daarop aangegeven. In overleg met DZH en de stadsarcheoloog is de ruïne na afloop van de campagne bedekt met een laag schoon zand van een meter. In het veld is de voormalige boerderij nu te herkennen aan een langwerpig grondlichaam naast een oude kastanjeboom.

Natuurlijk kregen we van wandelaars de vraag of we al 'iets interessants' hadden gevonden. De belangrijkste vondst was de complete fundering van de duinboerderij Solleveld. Het is opmerkelijk dat er vrijwel geen hout werd gevonden: dat was in het verleden verrot of door kampeerders weggehaald. Wel lag er nog veel ijzerwerk, zoals muurankers en scharnieren, dakraamonderdelen en gehengen. Ook vonden we dak- en gootzink, spijkers en patroonhulzen. Twee centen uit 1878 en 1883, een vingerhoed, benen knopen en bierdoppen van het merk Brouwerij d'Oranjeboom en HBM hadden ook geen grote waarde.

Opvallend was het hergebruik van wandtegels, natuurstenen vloerdelen, plavuizen en allerlei formaten baksteen. De glasscherven en aardewerk waren meest uit de 19^e eeuw. Ze boden een armelijke indruk, in tegenstelling tot de vondsten van drinkglas en faience uit de 17^e en 18^e eeuw. Typische vondsten waren nog batterijen en een aluminium pandeksel van mogelijk Duitse herkomst uit de Tweede Wereldoorlog. Er is toen in deze buurt flink gevochten. De vondsten hebben ons geholpen iets te weten te komen over de functie van de diverse ruimten in de boerderij en over de periode van gebruik van deze plek in de duinen. Daarbij waren andere vondsten uit de archieven ook belangrijk.

Uit de papieren

Gelijktijdig met het onderzoek in het veld werd gespeurd naar gegevens over de boerderij Solleveld in de archieven en in boeken. In het Haags Gemeentearchief bleek een aantal foto's aanwezig met de aanduiding Solleveld en datum ca. 1900. De foto's laten echter een boerderij zien die niet overeenkomt met de gevonden fundering. De plaats van de deuren op de plattegrond moet immers dezelfde zijn als die van de deuren op de afbeelding. Een afbeelding van de boerderij Solleveld uit ca. 1910 staat in een boek over de geschiedenis van de Westlandse drinkwaterwinning (Van Leeuwen, 1993) en de foto van 1935 komt uit het tijdschrift De Levende Natuur (Broekhuysen, 1937).

Figuur 3. Boerderij Solleveld omstreeks 1910. Links zien we het stalgedeelte met dakpannen, rechts het woonhuis met rieten dak. De gevel is witgekalkt met een zwarte teerrand. De luiken zijn gesloten. Het erf is niet bestraat, langs het huis loopt een klinkerpadje. Tegen de stal staat een ijzeren zwengelpomp (uit: J.N.M. van Leeuwen, 1993).

Figuur 4. Boerderij Solleveld in 1935, Let op de grupopening in de linkerhoek van de vrijwel blinde zuidgevel van de stal. Ook de staldeur aan de zeezijde komt overeen met de plattegrond. Goed is de schoorsteen te zien die in de woonkeuken uitkomt (uit: De Levende Natuur, 1937).

Medewerkers van het Loosduins Museum vonden gegevens over eigenaren en pachters uit de 19^e eeuw, de kadastrale opmeting uit 1832 en de beschrijving van boerderij Solleveld bij een verkoop in 1863. Bij voortgezet archiefonderzoek werden nog meer gegevens, vooral uit de 17^e en 18^e eeuw, gevonden. Belangrijk was ook de informatie over de Zuid-Hollandse boerderij uit het boek van Le Francq van Berkhey uit 1811.

Tenslotte werd gebruik gemaakt van een paar oude kaarten, zoals van Floris Balthazars uit 1611 en van Cruquius uit 1712 en 1750. De topografische kaart 1 : 50.000 die in het midden van de 19^e eeuw verscheen (en in de 20e eeuw ook de kaart 1 : 25.000) gaven de beste informatie over het landschap. Samen met de opgravingstekening en de losse vondsten gaven de papieren ons de kans de boerderij Solleveld te reconstrueren en te dateren.

Reconstructie

De fundering van boerderij Solleveld (figuur 2) is in één keer aangelegd. Wel zijn er allerlei soorten baksteen hergebruikt. Het was verrassend dat de ondiepe fundering rustte op een vleilaag van eerder gebruikte, beschadigde kloostermoppen. Hun formaat 29 x 14 x 7 cm dateert ze uit de 14e eeuw. We hebben niet onder de fundering kunnen kijken naar eventuele voorgangers van het gebouw. De andere bakstenen van de stal A en de deel B waren 15^e- en 16^e-eeuws. In dit deel van de ruïne vonden we grijze gesmoorde dakpannen van de stal. Het voorhuis met de ruimten C, D, E en F was gebouwd met de toen moderne gele ijsselsteentjes. Het lijkt erop dat de boerderij op een nieuwe plek is gebouwd met afbraaksteen uit de buurt en deels met nieuwe baksteen. De buitenmuren waren anderhalf-, de binnenmuren eensteens. Belangrijk voor de interpretatie van de foto's waren de gevonden drempels. In het stalgedeelte bestonden de drempels uit gele baksteentjes op hun kant. Het woongedeelte had drempels van Namense hardsteen. De neuten, die de houten deurlijsten droegen, waren ook van hardsteen. In de stal A rustten de staanders van de houten kapconstructie op twee brokken kalksteen. Deze poeren zijn mogelijk afkomstig uit een van de Delflandse Hoofden op het strand. De stalvloer was van hard

cement. In de noordwesthoek van de stal bevond zich een kleine waterkelder van ca. 1,5 x 2,5 meter voor de koeling van melkvaten. Dit keldertje was overdekt met een harde stalvloer over de dichtgeworpen kelder heen. In de westgevel van de stal bevond zich tegenover de kleine kelder een grupopening. Hierdoor werd de vloeibare koemest afgevoerd.

De ruimte naast de stal wordt in 1863 aangeduid als 'dorsvloer'. Deze werkruimte B heet ook wel spoelstraat of kortweg de deel. In een hoek van deze ruimte werd later een eenvoudig in pandig toilet gemetseld. In het voorhuis valt de ruime melkkelder F het meest op. Men kwam er via een trapje van vier gemetselde treden vanuit de woonkeuken C. In deze woonkeuken vonden we tegen de muur naar de deel een asputje, waarboven zich ooit de schoorsteen bevond. Daar stond dus de kachel die 's winters de ruimte verwarmde en waarop werd gekookt. Een ijzeren haardplaat aan de andere kant van de muur in de deel gaf ook de plaats van de kachel aan. De drempel van de deel naar de woonkeuken bestond uit gele steentjes op hun kant, afgedekt door een plank.

De vloer van de melkkelder was waterdicht gemaakt met tras en ongeglazuurde plavuizen. Op de wanden zaten mogelijk 17^e-eeuwse hergebruikte blauwe tulptegels, waarvan we enkele scherven los terugvonden. Het prentje uit Le Francq van Berkhey (1811) geeft een goed idee van het gebruik van een dergelijke kelder.

Figuur 5. Melkkelder van een Zuid-Hollandse boerderij (uit: Le Francq van Berkhey, 1811). In twee grote melkmouwen en zeven kleinere aardewerk testen vormt zich op de melk verse room, die daarna tot boter wordt gekarnd.

De gezeefde melk werd er in oproombakken gegoten en gekarnd tot boter. De melkkelder lag verzonken aan de koele noordkant van de boerderij en kreeg het licht uit kleine ramen. Daarboven was een opkamer.

De ruimten D en E behoorden tot het 'nette' gedeelte met hardstenen drempels en een vloer van rode plavuizen. De plint bestond uit witte tegels en de wand bestond uit wit stucwerk. In kamer D vonden we scherven van theekopjes, porselein, benen knopen, een knikker, twee centen en een vingerhoed. We noemden het de 'naaikamer'. Naast kamer D zaten onder het straatje voor de oostgevel twee zinkputjes. Was dat de 'borstelpuut' die in 1863 wordt genoemd? In de putjes vonden we bramenpitten, eierschalen en een paar visgraten. Het water voor deze put kwam waarschijnlijk uit een naastliggende sloot, nu een greppel. In de ruimten D en E is de schoorsteen, die er volgens afbeeldingen in de oostgevel zat, niet teruggevonden. Overigens is het wandje tussen D en E halfsteens en lijkt van later datum dan de bouw. Het voorhuis had een isolerende rietbedekking en het regenwater liep er zo vanaf. Op een tekening van Han Krug uit 1938 (Haags Gemeentearchief, prentenverzameling) is te zien dat de zolder boven het

voorhuis een raam in de oostgevel had. Langs deze gevel en voor de gehele zuidgevel van de boerderij liep een straatje van één meter breed dat op de hoek om een boom was gelegd.

De duinboerderij Solleveld, die er op de foto eigenlijk uitziet als een versteende schuur, ligt op afgevlakte binnenduinen op ca. 3 meter + NAP. De boerderij staat loodrecht op de oprijlaan vanaf de Monsterse weg. De foto van ca. 1910 geeft een goed beeld; de luiken zijn gesloten en de boerderij lijkt onbewoond. Op basis van de plattegrond en de opbouw bestempelt Leen Boot, de geraadpleegde boerderijdeskundige van het Nederlands Openlucht Museum in Arnhem, de boerderij Solleveld als een Zuid-Hollandse boerderij van omstreeks 1780. De nieuwbouw had te maken met de gunstige landbouwprijzen in de tweede helft van de 18^e eeuw die een gevolg waren van de toenemende bevolking.

Een boerderij langs de Rijnweg

Tenslotte volgen hier opmerkingen over de ligging van de boerderij Solleveld in de loop der tijd. Vanaf Monster liep langs de noordkant van de strandwal al vanaf de Middeleeuwen de Rijnweg die heel wat pennen in beweging heeft gebracht. Sommigen zagen er zelfs een weg uit de Romeinse tijd in. De Hollandse graven zouden via deze weg traditiegetrouw van 's-Gravenzande naar Rijnsburg rijden. Door gedeeltelijke overstuiving omstreeks 1600 raakte de Rijnweg als doorgaande route in onbruik en werd de Monsterse weg belangrijker (Beekman & Van der Valk dit nummer). Verschillende boerderijen en buitenplaatsen zoals Solleveld, Zandfort en Ockenburgh kregen toen een uitbanning naar de Monsterse weg. De 400 meter lange toegangsweg met bomen erlangs naar de boerderij Solleveld ligt er nog steeds en ook van de Rijnweg resten nog gedeelten als een zandweg.

Niet ver van boerderij Solleveld in een merkwaardige bocht van de oude gemeentegrens tussen Monster en Loosduinen zeewaarts van de watertoren heeft in de 14^e eeuw mogelijk een boerderij gelegen. Hier zijn in het verleden vrij veel stukken aardewerk en baksteen uit de 12^e tot 16^e eeuw gevonden. Deze boerderij werd niet Solleveld genoemd. Dat is wel het geval met de boerderij 'Zolle Veld' die op de kaart van Cruquius uit 1712 ongeveer 250 meter oostelijker ligt dan de zojuist genoemde woonplek. Op deze prachtige kaart is goed te zien hoe, waarschijnlijk sinds het midden van de 17^e eeuw, het cultuurland in de binnenduinen of klingen ingrijpend is veranderd. Op een aantal percelen zijn lage zandwallen aangelegd voor hakhout. Sommige boerderijen, zoals Ockenburgh, werden veranderd in buitenplaatsen met een groot park. Dit landgoederenlandschap is in grote lijnen nog steeds herkenbaar. Het was gebruikelijk dat de eigenaren van de pachtboerderijen hier in de zomer verbleven en er in de herfst kwamen jagen, onder andere op trekvogels.

Op de kaart van 1712 bestaat Solleveld uit wel vijf gebouwen die er mogelijk al een eeuw stonden. Toen aan het einde van de 18^e eeuw de door ons onderzochte boerderij Solleveld werd gebouwd, maakte men gebruik van afbraakstenen van deze gebouwen, waarvan de overige resten waarschijnlijk voor een deel nog in de grond verborgen zitten.

De boerderij Solleveld functioneerde in de 19^e eeuw als agrarisch bedrijf. Bij de eerste kadastrale opmeting van 1832 (Bos et al. 1998) blijkt 'Zolle Veld' in het bezit te zijn van J.H. Huygens en te bestaan uit beweide afgevlakt binnenduin of geestland (50 %), eikenhakhout of bos (28 %), bouwland (17 %) en een boomgaard (samen ruim 44 ha). In 1863 wordt Solleveld verkocht en wordt de 'bouwmanwoning, genaamd Solleveld' beschreven met een stalling voor vier paarden en zestien koeien, borstelput, dorsvloer en ruime kelder. Dat is de boerderij zoals de AWN die als ruïne terugvond. De gehele 19^e eeuw waren leden van de familie Buitelaar pachter op de boerderij. Ze ventten de melk uit in Loosduinen en verkochten de zelfgemaakte boter (mond. med. Museum Loosduinen).

Met de komst van de Delftsche Duinwaterleiding in 1887 ontstaan er problemen door de verdroging van de duinen (van Lopik 1984; van Leeuwen 1993). Het boerenbedrijf is niet vol te houden en omstreeks 1905 verlaat Buitelaar de boerderij Solleveld en vestigt zich in Wassenaar. Het gebouw staat leeg en raakt in verval. Omstreeks 1932 is er een zilvervossenkwekerij gevestigd (Van Exel 1951), waar we overigens niets van terugvonden. Op het duingrasland langs de Monsterse weg kampeert de Arbeiders Jeugd Centrale (AJC). In 1940 hebben de Duitsers zich in de boerderij verschanst en wordt ze zwaar beschadigd door mortiervuur. Het dak stort vermoedelijk in en rondom ontstaan inslaggaten. Na de oorlog zet de neergang door. De muren vallen om, het hout verdwijnt. Loosduiners vertelden ons dat ze er stenen haalden voor hun tuinpaadjes. We vonden zelfs een koudbeitel voor dit bikwerk. Er waait zand in en er slaan struiken op. Omstreeks 1960 is er vrijwel niets meer van de boerderij te zien; alleen het keldergat markeert dan nog de plek.

Figuur 6. Plek van de voormalige boerderij Solleveld met kastanje, winter 2007-2008 (foto: Koos Valentin).

De boerderij Solleveld was bijna in het duinlandschap onder het zand en de begroeiing verdwenen, zoals het eerder met andere boerderijen en landschapselementen gebeurde. Te denken valt aan het Merovingische dorp en grafveld, gegraven wateringen en sloten, allerlei grenswallen en bijvoorbeeld ook de vinkenbaan bij Ockenrode en de schietbaan naast Blijrust. De duinen tussen Den Haag en Monster hebben zo'n rijke geschiedenis, dat men er voortdurend op bedacht moet zijn bij grondwerkzaamheden op artefacten uit het verleden te stuiten. Telkens werd het landschap opnieuw ingericht, vonden overstuivingen plaats en daalde of steeg het grondwater. Cultuurresten in dit duinlandschap, dat tegenwoordig belangrijke functies als natuur, zeewering en drinkwaterwinning heeft, verdienen bewaard te blijven. En dat is nu – na documentatie – met de ruïne Solleveld gebeurd!

* Dit artikel werd geschreven op basis van het verslag 'De opmeting en consolidatie van de duinboerderij Solleveld, Loosduinen, Den Haag' door L. van der Valk en F. Beekman, 2008.

Literatuur

- Beekman F & L van der Valk (dit nummer). De vorming van het cultuurlandschap in de duinen tussen Loosduinen en Monster.
- Beheersplan Berkheide.Meijendel.Solleveld 2000-2009 (2000). DZH/SBB, 3 delen.
- Broekhuysen GJ (1937). Zullen 'Ockenrode' en 'Ockenburg' vallen als slachtoffers van Haagse stadsuitbreiding? De Levende Natuur 41: 4-9.
- Bos H, P Brak & F Kooijman (1998). Kadastrale Atlas Zuid-Holland 1832, deel 7, Loosduinen. Stichting Oud Loosduinen.
- Exel GL van (1951). Na de Hoofdstad de Hofstad. Ervaringen van een Haags politiemann. 's-Gravenhage.
- Francq van Berkhey J Le (1811). Natuurlijke Historie van Holland, deel 9. Leiden.
- Leeuwen JNM van (1993). Door de maalstroom van de tijd. Ruim een eeuw drinkwatervoorziening vanuit de Monsterse duinen ten behoeve van Delft (1887-1992) en het Westland. 's-Gravenzande, pp. 360.
- Lopik T van (1984). De geschiedenis van de waterwinning in de Monsterse en Loosduinse duinen 1879-1980. DWL Den Haag.
- Meer HP van der (2001). Op zoek naar Solleveld, Holland's Duinen nr. 38: 13-18.
- Valk L van der & F. Beekman (2008). De opmeting en consolidatie van de duinboerderij Solleveld, Loosduinen, Den Haag. Rapport Archeologische Werkgroep 's-GRAVENhage, Den Haag, 19 pp.